

Vít Hloušek
Lubomír Kopeček

Konfliktní linie v současné české a
slovenské politice: mezi stabilitou a
změnou

Working Paper č. 10

Working paper byl vytvořen v rámci programu *Moderní politika v České republice a střední Evropě*. Anglická verze tohoto příspěvku byla prezentována na generální konferenci ECPR 2005 v Budapešti. Paper vznikl díky podpoře Institutu pro srovnávací politologický výzkum FSS MU.

Brno 2005

Abstract: Paper is focused on comparison of Czech and Slovak party systems. The paper discuss notion of political cleavages developed in these party systems after the break of communist regime in 1989. We point out that although communist period created break between traditional cleavages raised from the 2nd half of the 19th century, we can analyse some political based cleavages in these two party arrangements. Main attention is paid to the processes of creation of particular cleavages and to parties responses. Czech and Slovak cases are compare in broader perspective of cleavages of transformation. For this purpose is sketched conceptual model of cleavages of transformation which is readjusted for postcommunist Europe. Paper is concluded by the analysis of contemporary situation of political cleavages in the Czech Republic and Slovakia. We try to compare both cleavage structures and we show the possibilities of future development. We try to point out that there is some possibility for Slovak party system to get more consolidated and for its cleavage structure to become more similar to the Czech case than now.

Následující studie se pokusí v rámci teoretického konceptu tzv. konfliktních linií (*cleavages*) transformace nabídnout konceptuální rámec pro analýzu konfliktních linií a stranické politiky v zemích střední Evropy. Na základě tohoto konceptu budou analyzovány konfliktní linie v České republice a na Slovensku.

1. Konfliktní linie v postkomunistických stranických systémech a teoretická

Stranické systémy zemí střední Evropy po roce 1989 se vyznačovaly a stále v některých případech vyznačují vysokou voličskou volatilitou, negativní identifikací voličů se stranami, kdy volič přesně ví, které strany by v žádném případě nevolil, ale neví, které strany by volit chtěl nebo odlišným chápáním pojmů “pravice” a “levice” ve srovnání se západní Evropou. Tváří v tvář těmto obtížím řada politologů (Roskin 1994; Stefan, Scalat 2000) konstatovala, že v neustálených podmínkách zemí po pádu komunistického panství není možné koncept konfliktních linií v duchu představy Steina Rokkana (Lipset, Rokkan 1967) aplikovat. Jiní politologové se naopak bez velké přesvědčivosti pokusili aplikovat nezměněný model konfliktních linií z prostředí západní Evropy (Beyme 1994; Beyme 1997; Ewans, Whitefield 1995). Většina autorů však zvolila kompromisní přístup, který počítá s existencí specifických

konfliktních linií a uznává potřebu zvláštních nástrojů a postupů k jejich zkoumání (Antoszewski, Herbut 1998; Bielasiak 1997; Kitschelt 1992, Kitschelt 1995; Kitschelt et al. 1999; Sitter 2001; obecně srov. Hloušek 2000: 374-377 a Hloušek 2002). O podobně kompromisní přístup se pokusíme i my.

Aby nedošlo k matení pojmů, označíme námi navrhované pojetí konfliktních linií jako **konfliktních linií transformace**. Ruku v ruce v průběhu transformace působí dva procesy vedoucí k vytváření konfliktních linií:

- (1) “shora”, tj. politickými stranami vyvíjené úsilí o strukturaci stranických opcí prostřednictvím postupného vyjasňování ideologicko-programatického profilu,
- (2) postupná strukturace voličské obce “zdola” do různých společenských skupin, které se vytvářejí na bázi obnovujících se či nově vznikajících konfliktních linií.

Stejně jako u klasického modelu konfliktních linií Steina Rokkana platí, že může docházet k překřížení jednotlivých konfliktních linií. V identitě jednotlivých stranických aktérů se tak může promítat více konfliktních linií.

Ve všech středoevropských a východoevropských zemích hrála v první fázi transformace určující roli konfliktní linie, kterou bychom mohli označit jako iniciační matici politického života. Představovala osu, okolo níž se formovala prvotní konstelace stranického spektra. Jednalo se o *spor o podobu (povahu) režimu* neboli konfliktní linii *vedoucí mezi komunistickým režimem a antirežimní opozicí*. Konfliktní linie sporu o podobu režimu ovšem zpravidla dlouho nepřezila první demokratické volby (*founding election*). Mnohdy ale tato konfliktní linie přetrvává v reziduální podobě konfliktu mezi bývalými komunistickými stranami, které zpravidla prošly sociáldemokratizací, a formacemi, které navazují na dědictví bývalých širokých občanských hnutí typu fóra z přelomu 80. a 90. let 20. století. Typickým příkladem je přetrvávající antagonismus mezi exkomunistickými formacemi a jejich antikomunistickými pravicovými protihráči v Polsku nebo v Maďarsku. Tato cleavage může být manifestována například v diskusích ohledně dekomunizace, ve sporech ohledně lustrací a obecně v postojích k otázce vyrovnání se s komunistickou minulostí atd. Pracovně bychom mohli tuto

reziduální konfliktní linii označit jako konfliktní linii ***komunismus versus antikomunismus***.¹

U sporu o podobu režimu rovněž není vyloučeno, že se později obnoví. Ovšem v nové modifikované podobě. Může se tak stát v případě, že nějaký významný aktér či aktéři v daném politickém systému začnou znovu zpochybňovat přechodem k demokracii vytvořená “pravidla hry”. Typicky jde o případ zemí, kde nastaly problémy s konsolidací demokracie. Takové země se mohou ocitnout až v kategorii hybridních režimů nacházejících se na pomezí demokracie a autoritativního režimu (srov. Diamond 2002). Pracovně bychom tuto konfliktní linii mohli označit za ***revitalizovaný spor o podobu režimu***. V jednotlivých zemích se specifikující místní označení může lišit (viz dále případ Slovenska). Ideologicko-programová orientace a původ aktérů, kteří na bázi této konfliktní linie uzavírají politická spojení a vymezují se vůči sobě může být velmi pestrý. Je-li intenzita této konfliktní linie dostatečně silná, není například vyloučeno, že povede k na první pohled paradoxnímu spojení exkomunistů s antikomunisty. Rovněž může způsobit zabrzdění vytváření konfliktních linií, které přirozeně odrážejí sociálně-politickou podobu dané země.

V pozdější fázi demokratické tranzice a v průběhu demokratické konsolidace došlo k diferenciaci dalších konfliktních linií. Soudíme, že nejdůležitější z nich byly a jsou ***socioekonomická konfliktní linie transformace*** a konfliktní linie nacionalismus kontra regionalismus/etnicita – zkráceně ***nacionalistická konfliktní linie transformace***. Tyto dvě konfliktní linie transformace lze vysledovat ve všech postkomunistických zemích. Vyznačují se velkou mobilizační silou, který jim dává potenciál, aby se mohli stát určujícími pro stranický systém.

¹ S ohledem na často “sociáldemokratizovanou” identitu bývalých komunistů jde sice v jejich případě spíše o konfliktní linii s 'postkomunistickou' či 'exkomunistickou' než 'komunistickou' bází. Nicméně z důvodu způsobu její instrumentalizace jejich protivníky se výstižněji jeví toto označení.

1.1 Socioekonomická konfliktní linie transformace

Proč nelze socioekonomickou konfliktní linii transformace redukovat na klasickou konfliktní linii vlastníci-pracující Steina Rokkana? Po pádu komunismu nebyly vlastnické vztahy dlouhou dobu ujasněné a sociální a ekonomický status jedince nebyl určen v pravém slova smyslu třídě. Konflikt na sociální a ekonomické bázi probíhal v transformujících se společnostech spíše mezi *wINNERS* a *losERS* ekonomické a společenské transformace. Není to ovšem jediný zdroj socioekonomické konfliktní linie transformace. Tato konfliktní linie je posilována i spory o podobu, rozsah a rychlost privatizace státního majetku a liberalizace ekonomiky, o rozsah sociální sítě státu atd. Teprve časem se spolu s postupem ekonomické reformy vyhraňují sociální skupiny, které podporují různé politické strany na levici či na pravici politického spektra.

V případě úspěšné transformace centrálně plánované ekonomiky na tržní hospodářství se zvyšuje míra pravděpodobnosti, že socioekonomická konfliktní linie transformace se bude stále více přibližovat konfliktní linii vlastníci-pracující. Na jedné straně sociálněekonomické konfliktní linie transformace zpravidla stojí konzervativně a liberálně orientované formace, podporující rychlejší transformaci směrem k tržní ekonomice. Proti nim se profilují sociálnědemokratické či socialistické strany, které více zohledňují sociální dopady transformace. V době, kdy je ukončena prvotní etapa demokratické tranzice a kdy politický systém i ekonomika procházejí konsolidací, se povaha soupeření těchto stran stále více podobá soupeření mezi pravicí a levicí v západní Evropě. V souvislosti s tím se socioekonomická konfliktní linie transformace stále více blíží *současné* podobě konfliktní linie vlastníci-pracující v západní Evropě. Nahrává tomu i to, že v podmínkách západní Evropy už dnes není tato konfliktní linie zcela totožná s klasickým Rokkanovým pojetím. Jedná se o v důsledek společenských proměn a především zvýšení sociální mobility západoevropských společností v posledních desetiletích (srov. Gallagher, Laver, Mair 1992: 101 – 104).

1.2 Nacionalistická konfliktní linie transformace

Podobně jako je v socioekonomické konfliktní linii transformace v určité podobě obsažena konfliktní linie vlastníci-pracující, lze tvrdit, že v rámci nacionalistické konfliktní linie transformace je obsažena klasická Rokkanova konfliktní linie centrum - periferie. V případě postkomunistických zemí mají její zdroje výraznou etnickou či nacionalistickou podobu. Nacionalistická konfliktní linie není založena na socioekonomické struktuře a jen v omezené míře závisí na ideologickém vymezení stran a voličů. Jedná se o konfliktní linii vzniklou na bázi *identity*, která se buduje kolem národů či etnických skupin, náboženských vyznání či jazykových odlišností (Elster-Offe-Preuss 1998: 249). Proto má tendenci velmi ostře a nesmiřitelně polarizovat danou politickou obec. Složitou etnickou situaci střední a zejména jihovýchodní Evropy navíc komplikují *historické resentimenty* a různé tradice národnostního či etnického útlaku a zápolení. Z toho plynoucí kolektivně sdílené obrazy “tradičního národního nepřítele” se stávají velmi silnou politickou zbraní.

Nacionalistická konfliktní linie transformace může vzniknout v zásadě ze tří příčin, které se mohou překrývat či doplňovat (srov. Hloušek 2000: 379):

- 1) *existence minoritního etnika či specifického regionu* v rámci určitého státu, které se snaží zajistit si specifické postavení či respekt k menšinovým právům (například kosovští Albánci, estonští a lotyšští Rusové, slovenští Maďaři), což vyvolává odpor majoritní populace,
- 2) *existence sousedního státu či národa*, který je politickou mytologií tradičně vnímán jako “národní nepřítel” a potenciální hrozba (viz obraz Německa pro část Čechů, Maďarska pro mnohé Slováky nebo obraz Srbska pro Slovincy či Chorvaty atd.),
- 3) *existence fundamentálního sporu o žádoucí podobu státu* mezi nacionalisty a příznivci spíše občanské konstrukce státu (například v Srbsku, Chorvatsku, na Slovensku či v pobaltských republikách).

V praxi se některé z těchto motivů či všechny zaráz vyskytly ve všech postkomunistických zemích. Ne všude však vedly k existenci dominantní nacionalistické konfliktní linie. Jednoznačně dominovala nacionalistická

konfliktní linie po celá 90. léta ve všech státech bývalé Jugoslávie s výjimkou Slovinska a v mnoha postsovětských republikách. Silná však byla i na Slovensku.

Table 1: Hlavní konfliktní linie transformace

<i>Konfliktní linie transformace</i>	<i>Klíčové sporné otázky</i>	<i>Strany profilující se na této konfliktní linii</i>
Spor o podobu režimu	<ul style="list-style-type: none"> Povaha (charakter) režimu, rychlost, intenzita a směřování společenské a politické transformace 	<ul style="list-style-type: none"> Komunistické strany Občanská hnutí typu fóra Antikomunistické formace disidentské provenience
Socioekonomická konfliktní linie	<ul style="list-style-type: none"> Otázka zisků či ztrát ekonomické transformace Spor o podobu a rychlost ekonomické transformace Zárodek <i>cleavage</i> vlastníci versus-pracující (otázky míry ekonomické redistribuce) 	<ul style="list-style-type: none"> Liberálně-konzervativní formace Sociáldemokratizované exkomunistické strany Obnovené “historické” sociálnědemokratické či socialistické formace
Nacionalistická konfliktní linie	<ul style="list-style-type: none"> Existence menšinového etnika či specifického regionu Existence jiného národa vnímaného jako tradiční “nepřítel” Spor o podobu režimu (inkluzivní občanská společnost versus “etnokracie”) 	<ul style="list-style-type: none"> Strany/hnutí národnostních menšin Regionální formace Nacionalistické formace s “celonárodním posláním”
Reziduální konfliktní linie z rané éry demokratizace v 19. a první poloviny 20. století	<ul style="list-style-type: none"> Církev versus stát Město versus venkov 	<ul style="list-style-type: none"> Křesťanskodemokratické a křesťansko-národní strany Agrární formace
Reziduální konfliktní linie komunismus versus antikomunismus	<ul style="list-style-type: none"> Proces dekomunizace Vztah ke komunistické minulosti 	<ul style="list-style-type: none"> Exkomunistické strany Neokomunistické strany Strany vzniklé z hnutí typu fóra
Revitalizovaný spor o podobu režimu	<ul style="list-style-type: none"> Otázky respektování liberálních práv a hodnot, právního státu, férovost politické soutěže 	<ul style="list-style-type: none"> Strany vzniklé z hnutí typu fóra (někdy) Exkomunistické, křesťanskodemokratické, liberální a další formace (ideově-programová orientace a původ stran nemusí hrát zásadní roli)
Zárodečná postmaterialistická konfliktní linie	<ul style="list-style-type: none"> Materiální versus postmateriální hodnoty 	<ul style="list-style-type: none"> Strany zelených Hnutí typu fóra (částečně) Sociálně-liberální formace

Stranické systémy, v nichž jako hlavní převažuje socioekonomická konfliktní linie transformace, mají více společných charakteristik se stranickými systémy západní Evropy, než je tomu v případě systémů, v nichž dominuje nacionalistická konfliktní linie transformace. Stranické spektrum v zemích s převažující socioekonomickou konfliktní linií transformace se v podstatě koncentruje kolem osy levice-pravice. Dá se předpokládat, že v takových stranických systémech bude ideologická profilace jednotlivých stran – článků tohoto systému – “standardnější” ve smyslu blízkosti klasickým západním modelům. Rovněž je možno v těchto systémech očekávat existenci propracovanějších organizačních forem politických stran. V důsledku těchto skutečností jsou tyto stranické systémy zpravidla konsolidovanější a stabilnější.

U stranických systémů s hlavní nacionalistickou konfliktní linií transformace lze očekávat komplikovanější vývoj, v jehož průběhu může ještě dojít k zásadním změnám stranickopolitické konfigurace. Je to dáno zejména skutečností, že posilování nacionalistické rétoriky a politiky nelze praktikovat donekonečna na úkor řešení “běžných” problémů (zejména problémů ekonomických). Dále zde mají vliv vnější faktory jako tlak mezinárodního prostředí (EU, NATO atd.). Navíc země s hlavní nacionalistickou konfliktní linií transformace zpravidla nedisponují plně vyvinutým (“zralým”) stranickým systémem. Dominantní postavení nacionalistické konfliktní linie transformace předpokládá existenci silných primárně etnických či nacionalisticky orientovaných stran, které mohou mít někdy i velmi nestandardní podobu a většinou se opírají o dominantní roli stranického vůdce (Mečiar na Slovensku, Milošević v Srbsku, Tudjman v Chorvatsku atd.).

2. Konfliktní linie v české politice po roce 1989

Zárodečná podoba českého stranického systému se formovala v soutěži mezi širokým hnutím Občanským fórem (OF) a Komunistickou stranou Československa (KSČ). K prvnímu “měření sil” politických stran v řádných volbách došlo až v červnu 1990. Ve stranickém systému měla do těchto voleb

dominantní význam iniciační konfliktní linie transformace - spor o podobu režimu - oddělující komunistickou stranu a její oponenty, tj. především OF (Hloušek 2000: 380). Volby 1990 byly společností vnímány jako **plebiscit ohledně vztahu české veřejnosti k éře komunistického panství** (Fiala, Mareš 1997: 107). Přesvědčivé a svým rozměrem drtivé vítězství OF - přes 50 % hlasů, KSČ skončila druhá a získala necelých 14 % hlasů - **ovšem udělaly tečku za dominancí sporu o podobu režimu**. OF již před volbami procházela vnitřní diferenciací. Vyústilo to na začátku roku 1991 v její rozpad. Hlavním nástupnickým subjektem se stala liberálně-konzervativní Občanská demokratická strana (ODS). Reziduální konfliktní linie komunismus-antikomunismus na rozdíl od Polska nebo Maďarska neměla v 90. letech v českých podmínkách větší význam. Výjimkou byla pouze neformální dohoda o izolaci (ostrakizaci) po KSČ nástupnické Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM), kterou uplatňovaly ostatní straničtí aktéři.

Volby 1990 potvrdily parciální relevanci několika dalších konfliktních linií. Jednak konfliktní linie církev-stát přenášející se na rovinu stran v podobě existence Křesťanské a demokratické unie – Československé strany lidové (KDU-ČSL). Díky vysokému stupni sekularizace české společnosti ovšem voličská podpora KDU-ČSL zůstala omezena na malou skupinu silně věřících katolíků. Ti jí zůstaly voličsky věrní i v následujících volbách. Ostatní formace ale projevovaly pouze omezený zájem rozvíjet antikatolickou agendu (snad až na všeobecný odpor k restituci církevního majetku zabaveného státem v éře komunismu) Díky tomu sice konfliktní linie stát-církev zůstala konstantou české politiky, ale její význam byl velmi malý.

Podobně se ve volbách 1990 projevil vliv nacionalistické konfliktní linie. Stalo se tak díky úspěchu moravistického subjektu, tj. formace prosazující regionální svébytnost Moravy jako samostatného regionu v České republice. Vlna “moravismu” ovšem už začátkem 90. let začala slábnout a to především v důsledku poklesu identifikace občanů na Moravě s touto představou. Souběžně se rozběhly vnitřní konflikty uvnitř moravistické politické reprezentace. Důsledkem byla marginalizace této konfliktní linie.

V roce 1990 bylo možné zaznamenat působení konfliktní linie město-venkov ovšem pouze velmi slabé. Ve volbách kandidující Spojenectví zemědělců a

venkova (SZV) získalo okolo čtyř procent hlasů, do parlamentu se nedostalo a po volbách se rozpadlo. Významnější ovšem bylo, že se projevilo mírně odlišné chování rurálního a urbánního elektorátu při podpoře konkrétních stran. Byl to trend, který se projevoval, byť v omezené míře, i v dalších volbách.

Téměř marginální se ukázala také konfliktní linie materialismus – postmaterialismus. Nově založená Strana zelených (SZ) získala podobně jako Spojenectví zemědělců a venkova jen mírně přes 4 % hlasů a zůstala bez parlamentního zastoupení. Během 90. let role SZ na české politické scéně byla okrajová. Environmentální tematika se sice objevovala v programaticke většiny parlamentních stran. Ovšem u žádné nehrála až prakticky do konce 90. let výraznější roli v jejím profilu. Byla to vcelku přirozená reakce na postoj většiny voličů. Ekonomická transformace vynesla do popředí materiální zájmy a zatlačila na okraj postmateriální hodnoty. Tato situace byla ovšem typická nejenom pro Českou republiku, ale pro prakticky všechny země postkomunistické Evropy (srov. Hloušek-Kopeček 2002).

Pro základní dotvoření struktury konfliktních linií bylo důležité období let 1991-1992. Během něho došlo k jednoznačnému posilování významu socioekonomické konfliktní linie transformace. Provázela je postupná formování nejdůležitějších subjektů české pravice a levice. Mezi volbami 1992 až 1996 potom došlo k potvrzení dominance této konfliktní linie (srov. Kitschelt et al. 1999: 226-231, 244-260).² Význam ostatních konfliktních linií naopak upadal, s už zmíněnou výjimkou konfliktní linie stát-církev. Tomuto vývoji napomohlo zejména to, že se jako hlavní síla české pravice prosadila již ve volbách 1992 ODS. Rokem 1993, kdy se do čela “historických” sociálních demokratů - České strany sociálně demokratické (ČSSD) – dostává charismatický Miloš Zeman, začíná voličský vzestup této

² Ekonomické preference a postoje jednotlivých stran byly navíc rozhodující při formování vládní koalice. Vynikne to zejména ve srovnání s ostatními transformujícími se státy střední a jihovýchodní Evropy, kde některé neekonomické problémové otázky měly v tomto období na koaliční preference politických elit daleko větší vliv (srov. Tóka 1996; Fiala, Mareš 1998: 12-15).

strany v levé části politického spektra. ČSSD se vymezila na kritice podoby transformace realizované vládou vedenou ODS. ČSSD mohla těžit z toho, že KSČM si ponechala ortodoxně-komunistický profil. KSČM to učinilo pro většinu voličů nespokojených s podobou ekonomické transformace nepřijatelnou a ČSSD to učinilo největší stranu české levice. Přestože ODS a částečně i ČSSD již v polovině 90. let představovaly v mnoha směrech model *catch-all party* (srov. Fiala, Mareš, Pšeja 1998: 284), a tím pádem rozšiřovaly svůj voličský apel i směrem ke středově orientovanému voliči, dělení na pravici a levicu navázané na socioekonomickou konfliktní linii transformace, se stalo nejdůležitějším indikátorem pozice jednotlivých stran. Lze proto konstatovat, že *začalo být možné pro analýzu české stranické soutěže používat Sartoriho jednorozměrné zjednodušení* (srov. Sartori 1976: 334-342). Volby 1996 potvrdily trendy ukazující na zjednodušení a zprůhlednění soustavy relevantních politických stran. Zatímco v roce 1992 se do parlamentu dostalo osm volebních subjektů, v roce 1996 už jen šest - ODS, ČSSD, KSČM, KDU-ČSL, malá liberální Občanská demokratická aliance (ODA) a radikálně-populistické Sdružení pro republiku-Republikánská strana Československa (SPR-RSČ).³ Ve volební kampani dominovala jednoznačně ekonomická tematika a soupeření na bázi pravice-levice. Mezi volbami 1996 a 1998 význam socioekonomické konfliktní linie transformace dále vzrostl (srov. Novák 1999: 136-138). Všechny relevantní politické strany se plně a zřetelně vymezily na ose pravice-levice, která tuto konfliktní linii kopírovala. Socioekonomická konfliktní linie byla určující nejen pro stranické soupeření, ale byla voličstvem vnímána jako stále důležitější moment identifikace a stranických preferencí.⁴

³ SPR-RSČ v dalších parlamentních volbách v roce 1998 neuspěla a později zanikla. ODA prožila před volbami 1998 vnitřní krizi, ztratila většinu voličů a ve volbách 1998 nekandidovala. Svůj politický potenciál se pokoušela revitalizovat prostřednictvím projektu Čtyřkoalice (viz text).

⁴ Analýza z roku 2000 ukázala, že na škále levice-pravice se jako nejlevicovější deklarovali voliči KSČM, následovaní voliči KDU-ČSL, ČSSD, US a ODS. Zejména voliči ČSSD se posunuli jednoznačně směrem do středu, naopak elektorát KDU-ČSL se posunul poměrně

Výzkumy voličských preferencí a postojů zároveň ukázaly, že se v rámci této konfliktní linie začíná projevovat i nová dimenze. Mohli bychom ji nazvat **“axiologickou”** (hodnotovou) konfliktní (proto)linií oddělující stoupence spíše liberálních a spíše etatistických a autoritářských politicko-kulturních a společenských postojů. Axiologické orientace voličů ovšem byly z větší části kompatibilní s pravolevou dimenzí (Vlachová 1998: 263). Vzhledem k rostoucímu významu v následujících letech je sice možné uvažovat o této axiologické ose jako o samostatné konfliktní linii. Ovšem na dominanci socioekonomické konfliktní linie transformace to nic nemění, protože axiologické prvky představuje primárně její doplnění.

Komplikovanou situaci problematického sestavování většinové vlády po předčasných parlamentních volbách 1998 vyřešila dohoda mezi ČSSD a ODS (*Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice* – tzv. “opoziční smlouva”). Upravila vztah obou politických stran a umožnila vytvoření menšinové vlády ČSSD s parlamentní podporou ODS. “Opoziční smlouva” významně ovšem pouze přechodně ovlivnila podobu stranické soutěže. Menší strany Unie svobody (US) vzniklá odštěpením od ODS na přelomu let 1997/1998, KDU-ČSL a dvě mimoparlamentní formace ODA a Demokratická unie (DEU) vytvořily na podzim 1998 tzv. *Čtyřkoalici* (v roce 2001 se dvě z nich US a DEU přímo sloučily do jedné strany Unie svobody-Demokratické unie – US-DEU). Hlavní *raison d'être* Čtyřkoalice spočíval v kritice opoziční smlouvy. Opoziční smlouva byla Čtyřkoalicí prezentována jako účelová kartelová dohoda s cílem omezit demokratické instituce v České republice. Čtyřkoalice odmítala předpokládané ústavní změny a úpravy volebního zákona směrem k posílení jeho většinových účinků. Většina návrhů na inovaci českého politického systému, které dohoda předpokládala, ale nebyly nakonec realizovány. Čtyřkoalice, která ztratila

výrazně doleva. Rovněž US se z jasně pravice, kterou představovala v roce 1998, přiblížila k politickému středu. Pozice voličů KSČM, US a ODS tak odpovídá deklarované politické opci, kterou “jejich” strany ztělesňují. Pozice voličů ČSSD a KDU-ČSL je od postoje jejich stran poněkud odlišná. (Vlachová 2002: 265-266).

důvod existence, se následně rozpadla. Ve volbách 2002 nicméně KDU-ČSL a US-DEU kandidovali jako volební koalice.

Tabulka 2: Výsledky voleb 2002 do poslanecké sněmovny českého parlamentu (jen úspěšné strany)

Kandidující subjekt	Hlasů (%)	Mandátů
ČSSD	30,20	70
ODS	24,47	58
KSČM	18,51	41
KDU-ČSL a US-DEU	14,27	31

Zdroj: Český statistický úřad: Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2002 (<http://www.volby.cz/pls/ps2002-win/psm>) - ověřeno k 18. 7. 2005

3. Současný český stranický systém a jeho konfliktní linie

Volby 2002 potvrdily voličskou stabilitu hlavních aktérů českého stranického systému – ODS a ČSSD. Následně sestavená vláda vedená levostředovou ČSSD a dále tvořená centristickou KDU-ČSL a pravo-středovou US-DEU sice ne zcela odpovídala logice pravo-levé vládní alternace. V daných poměrech to ovšem odráželo spíše problematičnost sestavování většinových vlád v českých poměrech než nějaké oslabení významu socioekonomické cleavage transformace. Dokladem byla i skutečnost, že US-DEU na nepřírozenost tohoto vládního spojení doplatila rychlou ztrátou většiny voličů, odchodem části členů a perspektivou pravděpodobné politické marginalizace po volbách 2006. Převažující dominanci socioekonomické konfliktní linie transformace potvrzují i hlavní témata politického diskursu mezi vládní ČSSD a opoziční ODS po volbách 2002 (podoba daní, penzijní reformy, reformy zdravotnictví atd.). Kromě toho je možné konstatovat, že **socioekonomická konfliktní linie se v českých podmínkách (už) silně podobá cleavage vlastníci versus pracující v její současné podobě ve státech západní Evropy**. Pracovně zachycuje umístění jednotlivých aktérů v rámci socioekonomické a axiologické konfliktní linie nabízí tabulka 3.

Tabulka č. 3: Orientační zachycení stran a cleavages v současném českém stranickém systému

axiologická (hodnotová) cleavage liberální	socioekonomická cleavage	
	levice	pravice
		US-DEU
		ODS
		KDU-ČSL
autoritářská	KSČM	ČSSD

Dominantní postavení socioekonomické konfliktní linie transformace neohrozila ani další nová témata, jejichž význam v české politice roste od konce 90. let. Jde především o stranické soupeření **na základě rozdílného pojetí evropské integrace a EU**. Tato tematika měla určitý dělicí a současně sblížující potenciál. Jednalo se zejména o proklamovaný proevropský přístup ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, který sloužil jako důležitý uváděný důvod vytvoření společné vlády těchto stran. Postoj ODS je naopak mnohem skeptičtější. Evropskou **tematiku ovšem stěží lze označit za skutečnou konfliktní linii**. Na základě tohoto tématu se český elektorát prozatím nerozhoduje. Snaha založit část identity strany na deklarovaném “evropanství”, která se projevila především u US-DEU, se neukázala jako příliš voličsky atraktivní.

Tabulka č. 4: Orientační zachycení pozice současných českých politických stran ve vztahu k evropské integraci a EU.

tvrdý euroskepticismus (rozhodná opozice k EU a evropské integraci, prosazují vystoupení z EU nebo radikální změnu trajektorie evropské integrace, jsou vůči integraci protestně zaměřené)	KSČM ↓
měkký euroskepticismus (nejsou z principu proti členství v EU a evropské integraci, ale v některých otázkách se stavějí do opozice k EU nebo považují národní zájmy za neslučitelné se současným směrem evropské integrace, prosazují modifikaci integračního trendu)	ODS
funkční europeanismus (podpora evropské integrace může být vedena strategií sloužit domácím zájmům nebo zvláštnímu stranickému cíli, není zpochybňováno pokračování integrace jako takové, nicméně převažuje obrana statusu quo)	ČSSD, KDU-ČSL US-DEU↓

identitní (ztotožňující) europeanismus (zásadní podpora evropské integrace a EU, je preferováno pokračování přesunu dalších kompetencí z národní na nadnárodní úroveň, federalizace Evropy a evropské občanství, prohlubování integrace je zásadní cíl strany)	
---	--

Poznámka: Pro teoretickou typologizaci vztahu k evropské integraci bylo použito členění převzaté ze stati N. Contiho (2003) věnované vlivu evropské integrace na národní politické strany. Zařazení jednotlivých stran je provedeno na základě analýzy stranických programů, prohlášení leaderů, postojů k některým otázkám souvisejícím s integrací atd., která vychází následujících statích: Mareš 2000 a Kopeček, Šedo 2003. Šipka naznačuje směřování strany.

Krátce před volbami 2002 v souvislosti s určitou “resuscitací” Strany zelených bylo možno uvažovat o posílení do té doby marginální konfliktní linií **materialismus-postmaterialismus**. Volební výsledek SZ (2,36 % hlasů) ovšem ukázal, že zastánci postmateriálních hodnot nejsou v České republice *prozatím* natolik početní, aby zásadnějším způsobem ovlivnili strukturu konfliktních linií a politickou soutěž. Tento závěr platí i přestože politici profilující se primárně na postmateriálních hodnotách se dají najít i v parlamentních stranách (Vladimír Mlynář – US-DEU), (Libor Ambrozek – KDU-ČSL).

4. Konfliktní linie ve slovenské politice po roce 1989

Slovenský demokratizační “start” se ještě příliš neodlišoval od ostatních zemí střední a východní Evropy. Stejně jako v českých zemích, sousedním Polsku či Maďarsku se pro první fázi demokratické tranzice stal klíčovou konfliktní linií *spor o podobu režimu*. Ve slovenských poměrech se ale na rozdíl od českých nestaly volby v červnu 1990 soubojem mezi komunistickou stranou a širokým občanským hnutím Veřejností proti násilí (VPN). Už několik měsíců před volbami se jako dva hlavní soupeři rýsovalo VPN a konzervativně-katolické Křesťanskodemokratické hnutí (KDH). Odráželo to tendenci k revitalizaci dávné konfliktní linie stát – církev. Podmínky pro její prosazení byly ve slovenských poměrech vhodnější než v českých. Přes sekularizaci v éře komunistického režimu, která podobu společnosti významně ovlivnila, si země udržela relativně silně křesťanský (katolický) charakter. Iniciační spor o podobu režimu tak byl na Slovensku ve skutečnosti “dobojeván” ještě

před prvními demokratickými volbami 1990. VPN volby 1990 sice vyhrálo když získalo asi 30 % hlasů, KDH pouze 19 %. Ovšem výsledek VPN byl viditelně slabší než OF v českých zemích. I díky tomu muselo vytvořit slovenskou vládu společně s KDH (další parlamentní subjekty byly politicky ještě méně přijatelné).

Rovněž povolební vývoj VPN byl od OF odlišný. Sice se stejně jako u OF rychle projevila jeho politická heterogenita. Charismatický premiér za toto hnutí Vladimír Mečiar v roce 1991 toto hnutí opustil a spolu s částí elity VPN založil vlastní Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS), které ve volbách 1992 zvítězilo se 37 % hlasů. Byl to nejlepší výsledek jaký po roce 1989 jakákoliv politická formace vůbec dosáhla. Ovšem svým profilem se HZDS od české ODS výrazně lišilo. Nejednalo se o liberálně-konzervativní formaci, ale o široký centristický subjekt s několika značně odlišnými proudy (nacionalistickým, sociálnědemokratickým, křesťanským etc.).

Odlišné od českých poměrů bylo také to, že ještě v průběhu let 1990 a 1991 komunistická strana změnila program a formálně deklarovala přerušeni continuity s komunistickou stranou. Zahájené sociáldemokratizace strany odpovídal i nový název - Strana demokratické levice (SDĽ). Politický vývoj od voleb 1992 SDĽ umožnil rychle prolomit politickou izolaci. I subjekty, které sice v programu i rétorice čelných představitelů exponovaly dekomunizační hesla byly z účelových důvodů nuceny s exkomunisty spolupracovat na vládní úrovni (viz níže). Reziduální konfliktní linie komunismus versus antikomunismus se díky tomu prosadila na Slovensku velmi slabě.

Klíčovým důvodem, proč tomu tak bylo se úzce pojil se vzestupem HZDS. HZDS dokázalo svůj voličský potenciál vybudovat na **spojení více konfliktních linií**. Ještě v době existence Československa do roku 1992 pro HZDS byla důležitá konfliktní linie centrum-periferie. Význam této konfliktní linie se odvíjel od výbušnosti diskuse ohledně podoby Československa. Na této konfliktní linii se původně profilovala především nezávislost Slovenska prosazující Slovenská národní strana (SNS) a také KDH, jehož představa se blížila konfederativnímu modelu. KDH ovšem bylo nuceno díky své vládní roli manévrovat a svůj antifederální kurs zmírňovat (Rychlík 2002: 276). Ukázalo se to výhodné pro HZDS, které v době svého opozičního působení do

voleb 1992 kombinovalo nacionalistickou rétoriku s prezentováním se jako hlavní obránce zájmů slovenské “periferie”. Přidalo k tomu odpor k tvrdým sociálním dopadům rychlé ekonomické transformace iniciované z “pražského” federálního centra (srov. Tuček, Bunčák, Harmadyová 1998: 43-52). HZDS nabízelo “specifickou” slovenskou cestu ekonomické transformace, která měla ekonomické reformy realizovat pozvolněji, s menšími sociálními dopady. HZDS tak současně dokázalo využít *zárodečné socioekonomická konfliktní linie transformace*. Na Slovensku se proto hlavním subjektem protestně vystupujícím proti sociálním dopadům transformace nestala levice, ale široce centristické HZDS, které ji dokázalo vhodně spojit s obhajobou zájmů periferie. SDE se na odporu proti ekonomické transformaci pouze “přiživila” (necelých 15 % hlasů ve volbách 1992), “historičtí” sociální demokraté pak zůstali prakticky marginální stranou. HZDS ovšem začalo po roce 1992 postupovat způsobem, který zpochybnil demokratická “pravidla hry”. Právě to se v následujících letech stalo podstatou soutěže ve slovenské politice. Výsledkem bylo, že na rozdíl od České republiky se na Slovensku *socioekonomická konfliktní linie transformace v průběhu 90. let prosadila jen velmi omezeně*.

HZDS dokázalo využít také *nacionalistické konfliktní linie transformace*. Zánikem Československa sice skončil spor mezi českým (pražským) centrem a slovenskou periferií. Ovšem už předtím bylo možné v rámci konfliktní linie centrum-periferie identifikovat nacionalistickou konfliktní linii transformace, jako jeho subvariantu (Rybář 2003: 278-279). V podmínkách samostatného Slovenska po roce 1992 byla spojena s etnickým rozdílem mezi slovenskou většinou a maďarskou menšinou (asi 10 % obyvatel). Na antimadžarské rétorice se přitom profilovalo nejenom HZDS, ale více či méně i další slovenské politické formace. Maďarské politické strany byly díky tomu ve stranickém spektru téměř izolovány (srov. Kopeček 2003: 211 – 213). Nacionalistická konfliktní linie transformace hrála na slovenské politické scéně velkou úlohu po celá 90. léta. Postupně se ovšem dostala do stínu jiné konfliktní linie – *revitalizovaného sporu o podobu režimu*. Jedním z vedlejších důsledků tohoto revitalizovaného sporu o podobu režimu bylo zvýšení ochoty části slovenských stran spolupracovat s maďarskou politickou reprezentací a

to i na vládní úrovni. Nacionalistická konfliktní linie díky tomu začala ztrácet na významu.

5. Revitalizovaný spor o podobu režimu – mečiarismus versus antimečiarismus

Slovenské politické scény po většinu 90. let 20. století dominoval konflikt mezi *liberálně demokratickým a neliberálním pojmáním režimu*. Bylo to úzce svázáno s politickým stylem a metodami vládnutí uplatňovanými předsedou HZDS Vladimírem Mečiarom.⁵ Proto se pro tento **revitalizovaný spor o podobu režimu** ve slovenské politologické terminologii rychle vžilo původně publicistické označení jako konfliktu **mečiarismus versus antimečiarismus**.

Z hlediska intenzity této konfliktní linie lze rozlišit tři fáze. První, *krystalizační* fáze měla svůj počátek v době rozkolu VPN na začátku roku 1991 a její koncový bod představoval začátek roku 1994. V tomto období si nově vytvořené Mečiarovo HZDS dokázalo vybudovat rozsáhlou elektorátní základnu a uchopit po volbách 1992 vládní moc. Od HZDS a jeho vládního spojence SNS se ale oddělila část nespokojených poslanců, kteří nesouhlasili se mocenskými metodami premiéra Mečiara. Díky tomu ztratila Mečiarova vláda většinu v parlamentu a premiérovi byla v březnu 1994 vyslovena nedůvěra. Tím odstartovala druhá fáze, kterou by bylo možné nazvat *eskalační*. Nová antimečiarovská vládní koalice vedená premiérem Jozefem Moravčíkem byla velmi heterogenní. Její dvě hlavní složky tvořilo antikomunistické a pravo-středové KDĽ a exkomunistická levicová SDĽ.

⁵ I v éře, kdy se projevovala tato konfliktní linie nejvýrazněji (1994-1998) zůstal zachován poměrně vysoký stupeň politického pluralismu. Přes tendenci k omezování nikdy nedošlo k jeho restrikci v takové míře, že by se dalo uvažovat o typologizaci režimu jako autoritativního (srov. Linz 2000: 159). Asi nejviditelnějším dokladem byl soutěživý charakter voleb 1998. Režim byl ovšem zvláště letech 1994-1998 poměrně vzdálený běžnému vnímání liberální demokracie. Proto je oprávněné jej označit jako *hybridní režim* (srov. Szomolányi 1997 a 1999; Učeň 1999).

Tmelem koalice v danou chvíli bylo společné odmítání metod Vladimíra Mečiara. Mečiar opoziční působení využil k úspěšné voličské mobilizaci. Výsledkem bylo opětovné vítězství HZDS v předčasných parlamentních volbách na podzim 1994 (35 % hlasů). V povolebním vyjednávání se ukázalo, že s Mečiarovým HZDS není ochotna žádná ze stran zastoupených v Moravčíkově vládě spolupracovat. Mečiar to vyřešil vytvořením ideologicky mimořádně heterogenní vlády. Vedle HZDS zahrnula i nacionalistickou SNS a radikálně levicové Sdružení dělníků Slovenska (ZRS). Tato ideologická heterogenita potvrzovala nastoupený trend fungování stranické soutěže, který byl založen na revitalizovaném sporu o podobu režimu. Jak SNS, tak ZRS byly ochotny akceptovat a podílet se na řadě kontroverzních kroků, jimiž se tato Mečiarova vláda vyznačovala. Zmínit lze například protiústavní zbavení mandátu dvou poslanců, kteří se rozhodli odejít z vládních stran. Dále zneužívání tajné služby, která zastrašovala a diskreditovala opoziční politiky a novináře nebo zorganizovala únos syna prezidenta Kováče, který byl v konfliktu s premiérem. Vyhrocenost situace dotlačila antimečiarovské strany k rozsáhlému integračnímu procesu, a to přes rozdíly v profilech jednotlivých formací. V létě 1997 vznikla Slovenská demokratická koalice (SDK), jež zahrnula vedle tří pravostředové strany KDĽ, liberální Demokratickou unii (DU) a liberálně-konzervativní Demokratickou stranu (DS) a dvě malé levicové formace "historické" sociální demokraty a Stranu zelených na Slovensku (SZS).

Vliv revitalizovaného sporu o podobu režimu se naplno promítl v podobě nové vládní koalice po volbách 1998. Přes opětovné vítězství HZDS (27 % hlasů) se nenašel mimo SNS koaliční partner ochotný s Mečiarovou stranou spolupracovat (ZRS neproniklo do parlamentu). HZDS tak nemohlo získat parlamentní většinu. Nová vláda vznikla z opozičních stran SDK, levicové SDĽ, Strany maďarské koalice (SMK) vytvořené sloučením tří maďarských stran a Strany občanského porozumění (SOP) založené krátce před volbami. Svou podobou nová vláda byla stejně ideologicky heterogenní jako Moravčíkova vláda z roku 1994. Jejím hlavním pojivem se stal strach z návratu HZDS k moci a hlavními spojujícími cíly odstranění neliberálních důsledků předchozí éry, konsolidace demokratického režimu a vstup

Slovenska do EU a NATO. Přes řadu sporů dokázaly antimečiarovské strany vždy nalézt určitý *modus vivendi*, což zajistilo přežití Dzurindovy vlády až do voleb 2002 (srov. Mesežnikov 2002: 19).

Přibližně od roku 2000 se začala rýsovat poslední třetí fáze vývoje konfliktní linie mečiarismus – antimečiarismus. Dala by se označit za *erozivní*. Jedním z prvních signálů byl voličský úspěch nové politické formace Směr (Direction). Směr založil na konci roku 1999 bývalý místopředseda SDE Róbert Fico. Směr podle průzkumů preferencí přetáhl velkou část voličů SDE a v menší míře i SDK, SOP a HZDS (Mesežnikov, Krivý 2001: 103). Nová strana odmítala dosavadní dělení podle konfliktní linie mečiarismus – antimečiarismus a svůj úspěch založila na kritice kroků Dzurindovy vládní koalice a to především v sociálně-ekonomické sféře. Podobně se k této konfliktní linii postavila i další nová politická strana – liberální Aliance nového občana (ANO). ANO založil v roce 2001 mediální magnát Pavol Rusko. Důležité rovněž bylo, že HZDS přehodnotilo původně uplatňovanou konfrontační strategii snahy o odstavení Dzurindovy vládní koalice za každou cenu. Místo toho se zaměřilo na demonstraci své politické proměny a (parciální) distancování se od minulosti. Mělo to HZDS pomoci k prolomení mezinárodní izolace a zvýšit jeho koaliční potenciál. Nově se začalo označovat za “lidovou stranu”, která usiluje o vstup do Evropské lidové strany (EPP). Současně se distancovala od svého dosavadního spojence – nacionalistické SNS.

6. Současný stav konfliktních linií na Slovensku a perspektiva jejich vývoje

Přes pokles intenzity konfliktu mečiarismus-antimečiarismus si ještě v době voleb 2002 zachoval určitý význam pro fungování stranické soutěže. Přestože HZDS znovu volby vyhrálo, při vyjednávání o podobě nové vlády bylo stále bráno jako nepřijatelný partner a zůstalo v opozici. Výrazně se na tom podepsala především obava ze zahraničněpolitických důsledků inkorporace HZDS do vládní koalice. Výsledkem povolebních vyjednávání bylo sestavení druhé Dzurindovy vlády. Zasedla v ní Slovenská demokratická a křesťanská

unie (SDKÚ), kterou premiér Dzurinda založil na troskách SDK a dále SMK, KDH a ANO. Nová vláda se od té předešlé odlišovala výrazně homogennějším pravo-středovým profilem. Směr přes velká očekávání nakonec dosáhl výrazně méně hlasů než očekával a ocitl se v opozici. SDL, SOP a “historičtí” sociální demokraté se vůbec do parlamentu nedostali, stejně jako SNS, která se v roce 2001 rozštěpila. Překvapivě naopak do parlamentu pronikla ortodoxní Komunistická strana Slovenska (KSS). KSS byla obnovena v roce 1992 ale až do roku 2002 byla politicky marginální. Její voličský úspěch byl založen na sociálně-ekonomických problémech, které sužují východní Slovensko. Pro profilaci KSS stejně jako pro Směr a ANO nebyla konfliktní linie mečiarismus-antimečiarismus důležitá. Změnu společensko-politické atmosféry naznačovala i volební agenda některých tradičních stran. Záležitostí souvisejícím se sporem o povahu politického režimu věnovaly jen sekundární pozornost. Například KDH ve svém programu silně akcentovalo požadavek rovné daně z příjmu, zvýšení bezpečnosti občanů a podporu tradičního modelu rodiny.

Tabulka 5: Výsledky voleb 2002 do slovenského parlamentu (jen úspěšné strany)

Kandidující subjekt	Hlasů (%)	Mandátů
HZDS	19,5	36
SDKÚ	15,1	28
Směr	13,5	25
SMK	11,2	20
KDH	8,3	15
ANO	8	15
KSS	6,3	11

Zdroj: Statistický úřad Slovenské republiky -

<http://www.statistics.sk/volby2002/webdata/vysledky.htm>, ověřeno k 18. 7. 2005

Volby 2002 tak signalizovaly rostoucí význam *socioekonomické* konfliktní linie transformace. Odrazilo se to v podobě nové (druhé) Dzurindovy vlády po volbách 2002. Profil jejich členů byl *relativně* blízký z hlediska klasického umístění na pravo-levé ose. Potvrdilo se to i v agendě nové vlády. Položila důraz na radikální reformy v sociální a ekonomické oblasti (reforma daní, sociálního zabezpečení, penzijní reforma, reforma zdravotnictví atd.). To vyvolalo reakci u opozice. Směr se velmi rychle dostal do pozice hlavního

kritika těchto reforem. Důležité bylo, že Směr souběžně redefinoval svou identitu. Místo dosavadního odmítání vymezení se na pravo-levé škále a nejasného politického profilu se jasně přihlásil k sociálnědemokratické orientaci (náznaky v tomto směru byly viditelné už před volbami). Toto směřování vnějškově stvrdil svým sloučením s mimoparlamentní levicí – SDL, “historickými” sociálními demokraty a dalšími malými formacemi. Symbolicky novou identitu potvrzovala změna názvu na *Směr-sociální demokracie*, k níž došlo po sloučení s mimoparlamentní levicí na konci roku 2004. Otevřelo to cestu pro mezinárodní legitimizaci Směru z pohledu Strany evropských socialistů (PES) a Socialistické internacionály (SI). Současně to jasně naznačilo směřování slovenské politiky k logice pravo-levé soutěže. Mizející význam konfliktní linie mečiarismus – antimečiarismus viditelně demonstrovala situace, která nastala poté, co Dzurindova vládní koalice přišla na podzim roku 2003 díky odchodům vládních poslanců o parlamentní většinu. HZDS projevilo k Dzurindově vládě vstřícnost a neusilovalo aktivně o to, vyslovit jí nedůvěru (jako se o to pokoušel Směr). Poslanci HZDS také opakovaně v parlamentních hlasováních hlasovali společně s poslanci vládními.⁶ Výměnou za to, dosáhlo HZDS vlastní destigmatizace ze strany Dzurindovy SDKÚ. Premiér Dzurinda opakovaně ocenil vstřícnost HZDS a do budoucna po volbách 2006 s ním nevyloučil koaliční spolupráci. Je nutné nicméně poznamenat, že další vládní strany KDH a SMK se vůči potenciální budoucí spolupráci s HZDS stavěli velmi rezervovaně. HZDS za proražení politické izolace a perspektivní růst svého koaličního potenciálu zaplatilo poklesem voličské podpory. Podle průzkumů veřejného mínění v první polovině roku 2005 se dostala na historické minimum v rozmezí 12 až 15 % hlasů. Naopak Směr se v průzkumech preferencí pohyboval na prvním místě s asi 30 % podporou voličů.⁷

⁶ Vládní koalice ovšem své návrhy zákonů prosazovala nejenom díky HZDS, ale podporu našla i u postupně narůstajícího počtu nezávislých poslanců.

⁷ Ústav pro výzkum veřejného mínění Statistického úřadu SR (ÚVVM SR) - <http://www.statistics.sk/webdata/slov/infor/uvvm/uvvm0705.htm>, ověřeno k 18. 7. 2005

Po volbách 2002 se ovšem zvýraznil význam ještě jedné konfliktní linie - *stát-církev*. Záhy po volbách 2002 se totiž rozpoutal uvnitř vládní koalice rozběhl rychle eskalující spor mezi konzervativně-katolickým KDH a liberální ANO. Příčinou byla otázka interrupcí. Návrh liberalizující novely zákona o umělém přerušení těhotenství předložený ANO a podpořený – i Ficovým Směrem a KSS - vyvolal mimořádně ostrý odpor KDH. Dalšími záležitostmi, které vztahy KDH a ANO zhoršovaly, byl spor okolo právní úpravy registrovaného partnerství nebo problematiky rozvodů. Jednalo se o klasická témata, která jsou právě pro tuto konfliktní linii typická. Přes vyostřené vztahy KDH a ANO to ale nevedlo k rozpadu vládní koalice. Do budoucna to nicméně naznačuje možnosti této konfliktní linie. Pracovně zachycuje umístění jednotlivých aktérů v rámci obou v současnosti nejvýznamnějších cleavages následující tabulka 6.

Tabulka 6: Orientační zachycení stran a dvou v současnosti nejvýznamnějších konfliktních linií ve slovenském stranickém systému

cleavage stát-církev	socioekonomická cleavage	
	levice	pravice
náboženská	(SNS), HZDS	SMK, SDKÚ KDH
sekulární	KSS Směr	ANO

Poznámka: SNS, která byla před volbami 2002 rozštěpená, se po volbách znovu spojila. Podle průzkumů preferencí má velkou šanci na získání parlamentního zastoupení ve volbách 2006. Proto byla do tabulky zařazena.

Poslední otázkou, které je třeba věnovat pozornost, je *“evropské”* téma ve slovenské politice, tj. vztah k EU a evropské integraci. Podobně jako u české politiky jen těžko může být považována za konfliktní linii. V otázce *členství* v Evropské unie se stranické elity všech relevantních stran shodly v době vstupu do EU na nevyhnutelnosti členství. Dokonce i KSS, jež k EU zastávala tradičně velmi negativní postoj, doporučila před přístupovým referendem v květnu 2003 svým voličům hlasovat pro vstup, byť předtím

v parlamentu její poslanci hlasovali proti vstupu s poukazem na špatné přístupové podmínky (srov. Haughton; Rybář 2003).⁸ I HZDS, jehož vládní politika se v 90. letech, podepsala na přechodném zmrazení vztahů s EU a pozastavení přístupového procesu, oficiálně členství v EU plně podpořila.

Zajímavější je postoj slovenských stran *k podobě EU a evropské integrace*. V tomto směru se ve slovenských poměrech projevuje určité zpoždění ve srovnání s Českou republikou. Díky dřívější dominanci revitalizovaného sporu o podobu režimu se pohled na tuto problematiku ocitl na okraji zájmu. Určitou precizaci postojů bylo možné zaznamenat až před parlamentními volbami 2002 a před přístupovým referendem 2003. Ovšem ještě v době evropských voleb 2004 se projevoval relativně malý zájem většiny stran o tuto problematiku. Promítlo se to do téměř absentující kampaně k těmto volbám (i to byl jeden z faktorů velmi nízké volební účasti - pouze 17 %). S tímto vědomím je nutné brát orientační zachycení pozice jednotlivých stranických aktérů ve vztahu k podobě EU a evropské integraci v tabulce 7. Naznačuje rozdílné názory na evropskou tématika. Jeví se proto možné, že v budoucnu by tato tématika mohla hrát roli doplňkového faktoru ve stranické soutěži.

Tabulka 7: Orientační zachycení pozice slovenských politických stran ve vztahu k evropské integraci

tvrdý euroskepticismus (rozhodná opozice k EU a evropské integraci, prosazují vystoupení z EU nebo radikální změnu trajektorie evropské integrace, jsou vůči integraci protestně zaměřené)	
měkký euroskepticismus (nejsou z principu proti členství v EU a evropské integraci, ale v některých otázkách se stavějí do opozice k EU nebo považují národní zájmy za neslučitelné se současným směrem evropské integrace, prosazují modifikaci integračního trendu)	KSS↑ (SNS↑) KDH
funkční europeanismus (podpora evropské integrace může být vedena strategií sloužit domácím zájmům nebo zvláštnímu stranickému cíli, není zpochybňováno pokračování integrace jako takové, nicméně převažuje obrana statusu quo)	Směr SMK, ANO, HZDS SDKÚ↓

⁸ Podobný případ představuje po volbách 2002 nerelevantní (mimoparlamentní) SNS, která rovněž zastávala v průběhu 90. let negativní postoje k EU, nicméně členství nakonec podpořila.

identitní (ztotožňující) europeanismus (zásadní podpora evropské integrace a EU, je preferováno pokračování přesunu dalších kompetencí z národní na nadnárodní úroveň, federalizace Evropy a evropské občanství, prohlubování integrace je zásadní cíl strany)	
---	--

Poznámka: Pro teoretickou typologizaci vztahu k evropské integraci bylo použito členění převzaté ze stati N. Contiho (2003) věnované vlivu evropské integrace na národní politické strany. Zařazení jednotlivých stran je provedeno na základě analýzy stranických programů, prohlášení leaderů, postojů k některým otázkám souvisejícím s integrací atd., která vychází z následujících statik: Henderson 2001; Kopeček, Šedo 2003, Kuchyňková 2003. Šipky znázorňují směřování strany.

7. Závěrem

Srovnání českého a slovenského případu ukazuje, jak rozdílnými cestami se mohl ubírat vývoj stranických systémů a konfliktních linií ve střední Evropě po pádu komunistických režimů. České podmínky demonstrují relativně plynulé prosazení dominance socioekonomické konfliktní linie transformace doplněné axiologickými prvky. Další konfliktní linie jsou dnes marginální nebo téměř marginální. Malý nicméně trvalý význam si udržuje pouze konfliktní linie stát-církev. Samozřejmě to úplně nevylučuje, že v budoucnu některá v současnosti nevýznamná konfliktní linie získá určitý význam, byť není pravděpodobné, že by zastínila socioekonomickou konfliktní linii transformace.

Slovenský příklad, který je z více důvodů zajímavější, ukazuje poměrně plasticky dva problémy, jimž mohou postkomunistické stranické systémy čelit:

- 1) problém personalisace politiky spjatý s existencí silných populistických a charismatických leaderů
- 2) problém koincidence demokratické tranzice a poslední fáze budování moderního národa/národního státu

Výsledkem bylo přechodné prosazení dominance revitalizovaného sporu o podobu režimu. Jakmile však výše naznačené problémy byly alespoň částečně vyřešeny - a symbolickým mezníkem by mohl být vstup Slovenska do Evropské unie 1. května 2004 - začala se projevovat větší konvergence struktury konfliktních linií v českých zemích a na Slovensku. Slovenský revitalizovaný spor o podobu režimu má jen malou pravděpodobnost

recidivy. Pozůstatky tohoto sporu ovšem ještě nějakou dobu zůstanou ve slovenské politice přítomny. Váže se to především k přetrvávajícím emocím, jaké vyvolává předseda HZDS Vladimír Mečiar. Od konce 90. let se také významně oslabil význam nacionalistické konfliktní linie transformace, byť se rozhodně nedá indikovat její zánik. V současné době svým významem posiluje socioekonomická konfliktní linie transformace. Ta časově navazuje na přetržku, jež vznikla díky expanzi fenoménu “mečiarismu” začátkem 90. let. Podobně se vrací na slovenskou politickou scénu konfliktní linie stát – církve, která zde na počátku tranzičního procesu byla rovněž přítomna. Růst významu socioekonomické konfliktní linie transformace vytváří důležitý předpoklad, že se *dosavadní velmi nestabilní stranický systém začne konsolidovat*. Stabilizace struktury konfliktních linií na Slovensku je ovšem teprve v počátcích a na potvrzení současného trendu bude zapotřebí ještě určitou dobu počkat.

Slovenský vývoj konfliktních transformace měl v prostoru střední a východní Evropy obdoby v zemích jako Chorvatsko. Jasná dominance socioekonomicky podložené konfliktní linie v českém případě mezi středoevropskými zeměmi byla spíše výjimečná. Dlouhodobost této dominance a její přibližování se konfliktní linii vlastníci-pracující v současných společnostech západní Evropy nabízí novou komparativní perspektiva, která již nemusí nutně respektovat hranice narýsované kdysi „Železnou oponou“.

Literatura:

- ANTOSZEWSKI, ANDRZEJ; HERBUT, RYSZARD (1998): *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- BEYME, KLAUS VON (1994): *Systemwechsel in Osteuropa*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- BEYME, KLAUS VON (1997): Parteien im Prozess der demokratischen Konsolidierung. In: Merkel, Wolfgang; Sandschneider, Eberhard (Hrsg.): *Systemwechsel 3. Parteien im Transformationsprozess*. Opladen: Leske + Budrich, pp. 23-56.
- BIELASIAK, JACK (1997): Substance and Process in the Development of Party Systems in East Central Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 30, n. 1, pp. 23-44.
- CONTI, NICOLÓ (2003): *Party Contestation of the Political Space and the European Issue. Positions of Italian Parties (1994-2002)*, ECPR Conference in Marburg,

- <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/generalconference/marburg/papers/15/3/Conti.pdf> – ověřeno k 18. 7. 2005.
- DIAMOND, LARRY (2002): Thinking about Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, vol. 13, n. 2, pp. 21 – 36.
- ELSTER, JON; OFFE, CLAUS; PREUSS, ULRICH J. (1998): *Institutional Design in Post-Communist Societies. Rebuilding the Ship at Sea*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EVANS, GEOFFREY; WHITEFIELD, STEPHEN (1995): Social and Ideological Cleavage Formation in Post-Communist Hungary. *Europe-Asia Studies*, vol. 47, n. 7, pp. 1178-1204.
- FIALA, PETR; MAREŠ, MIROSLAV (1997): Konstituování systému politických stran v České republice (1989-1992). *Politologický časopis*, vol. IV, n. 1, pp. 104-126.
- FIALA, PETR; MAREŠ, MIROSLAV (1998): Programatika politických stran. *Politologický časopis*, vol. V, n. 1, pp. 5-20.
- FIALA, PETR; MAREŠ, MIROSLAV; PŠEJA, PAVEL (1998): Vývoj politických stran a jejich systému po listopadu 1989. In: Večerník, Jiří (ed.): *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha: Academia, pp. 269-289.
- GALLAGHER, MICHAEL, LAVER, MICHAEL, MAIR, PETER (1992): *Representative Government in Western Europe*. New York: McGraw-Hill.
- HAUGHTON, TIM; RYBÁŘ, MAREK (2003): The Communist Party of Slovakia: A threat to Slovak democracy? ECPR Conference, Marburg, 18-21. September 2003 <http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/generalconference/marburg/papers/10/2/Haughton.pdf>. - ověřeno 18. 7. 2005.
- HENDERSON, KAREN (2001): *Euroscepticism or Europhobia: Opposition attitudes to the EU in the Slovak Republic*. Working Paper No. 50, Sussex European Institute. - <http://www.sussex.ac.uk/Units/SEI/oern/WorkingPapers/> - ověřeno k 18. 7. 2005.
- HLOUŠEK, VÍT (2002): Koncept konfliktních linií ve střední a jihovýchodní Evropě – tři roviny analýzy. *Středoevropské politické studie*, vol. IV, n. 2-3 - <http://www.cepsr.cz> – ověřeno k 18. 7. 2005.
- HLOUŠEK, VÍT (2000): Konfliktní linie v "postkomunistických" systémech politických stran. *Politologický časopis*, vol. VII, n. 4, pp. 373-395.
- HLOUŠEK, VÍT; KOPEČEK, LUBOMÍR (2002): The Green Parties in the Central and Eastern Europe. Postmaterial Issues and Political Relevance. In: Cabada, Ladislav (ed): *Contemporary Questions of Central European Politics*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, pp. 221-233.
- KITSCHOLT, HERBERT (1995): Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies. *Party Politics*, vol. 1, n. 4, pp. 447-472.
- KITSCHOLT, HERBERT (1992): The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics & Society*, vol. 20, n. 1, pp. 7-51.
- KITSCHOLT, HERBERT; MANSFELDOVA, ZDENKA; MARKOWSKI, RADOSŁAW; TÓKA, GÁBOR (1999): *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.

- KOPEČEK, LUBOMÍR (2003): Stranický systém Slovenska. In: Fiala, Petr; Herbut, Ryszard a kol.: *Středoevropské systémy politických stran*. Brno: IIPS, pp. 153-226.
- KOPEČEK, LUBOMÍR, ŠEDO, JAKUB (2003): Czech and Slovak Political Parties and their Vision of European Integration. *Středoevropské politické studie*, vol. 5, n. 1 - <http://www.cepsr.cz>, ověřeno k 18. 7. 2005.
- KRIVÝ, VLADIMÍR, MESEŽNIKOV, GRIGORIJ (2001): Politické strany a ich prívrženci. In: Gyárfášová, Oľga, Krivý, Vladimír, Velšic, Marián et al.: *Krajina v pohybe*. Bratislava: IVO, pp. 53 – 146.
- KUCHYŇKOVÁ, PETRA (2003): Volby 2002 a jejich historicko-politické souvislosti z hlediska integrace Slovenska do EU. In: Šedo, Jakub (ed.): *Evropská otázka ve volebních kampaních*. Brno: IIPS, pp. 38-83.
- LINZ, JUAN, J. (2000): *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- LIPSET, SEYMOUR M.; ROKKAN, STEIN (1967): Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction. In: Lipset, Seymour, M.; Rokkan, Stein (eds.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. New York – London: The Free Press & Collier-MacMillan Limited, pp. 1-64.
- MAREŠ, MIROSLAV (2000): Česká republika. In: Dančák, Břetislav; Mareš, Miroslav (eds.): *Zahraniční politika politických stran v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku*. Brno: IIPS, pp. 12-39.
- MESEŽNIKOV, GRIGORIJ (2002): Vnútropolitický vývoj a systém politických strán. In: Kollár, Miroslav; Mesežnikov, Grigorij (eds.): *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: IVO, pp. 19-126.
- NOVÁK, MIROSLAV (1999): Utváření stranického systému v českých zemích. *Politologický časopis*, vol. VI, n. 2, pp. 133-145.
- ROSKIN, MICHAEL G. (1994): The Emerging Party Systems Of Central And Eastern Europe. In: *Democracy In The 1990s (= Global Issues In Transition 6)*, pp. 62-76.
- RYBÁŘ, MAREK (2003): Stranicke rodiny a prípad Slovenska: Niekoľko teoretických poznámok. *Politologický časopis*, vol. 10, n. 3, pp. 275-281.
- SARTORI, GIOVANNI (1976): *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SITTER, NICK (2001): Beyond Class vs. Nation? Cleavage Structure and Party Competition in Central Europe. *Central European Political Science Review*, vol. 2, n. 3, pp. 67-91.
- STEFAN-SCALAT, LAURENTIU (2000): *Pacts and Conflicts in Post-Communist Transformations. In a Search of a New Social Contract*. (IWM Working Paper 7/2000). Wien: Institut für Wissenschaften vom Menschen.
- RYCHLÍK, JAN (2002): *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press.

- SZOMOLÁNYI, SOŇA (1997): Aký režim sa vynára na Slovensku. In: Szomolányi, Soňa (ed.): *Slovensko: Problémy konsolidácie demokracie*. Bratislava: Slovenské združenie pre politické vedy, Nadácia Friedricha Eberta, pp. 7-26.
- SZOMOLÁNYI, SOŇA (1999): Tranzičná cesta Slovenska a voľby 1998. In: Bútorá, Martin; Mesežnikov, Grigorij; Bútorová, Zora (eds.): *Kto? Prečo? Ako? Slovenské voľby '98*. Bratislava: IVO, pp. 9-20.
- TÓKA, GÁBOR (1998): Party Appeals and Voter Loyalty in New Democracies. *Political Studies*, vol. 46, n. 3, pp. 589-611.
- TUČEK, MILAN; BUNČÁK, JÁN; HARMADYOVÁ, VALENTÍNA (1998): *Stratégie a aktéri sociálnej transformácie a modernizácie v Českej a Slovenskej republike*. Brno: Doplněk.
- UČEŇ, PETER (1999): Decade of Conflict Within Slovak Polity: Party Politics Perspective. In: Dvořáková, Vladimíra (ed.): *Success or Failure? Ten Years After*. Praha: Česká společnost pro politické vedy, Slovenské združenie pre politické vedy, Friedrich Ebert Stiftung, pp. 111-133.
- VLACHOVÁ, KLÁRA (1998): Názorová krystalizace a levicové posuny. In: Večerník, Jiří (ed.): *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha: Academia, pp. 247 - 268.
- VLACHOVÁ, KLÁRA (2002): Levice-pravice v České republice v letech 1996-2000. In: Mansfeldová, Zdenka; Tuček, Milan (eds.): *Současná česká společnost*. Sociologické studie. Praha: Sociologický ústav AV ČR, pp. 254-270.